

УДК 657.1

Лукашук Г.П.

*аспірант кафедри обліку й аудиту
Житомирського державного технологічного університету*

Шкарбан О.М.

*аспірант кафедри обліку й аудиту
Житомирського державного технологічного університету*

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ

ENVIRONMENTAL ACTIVITIES OF THE COMPANY: THE NATURE AND COMPONENTS

АНОТАЦІЯ

Обґрунтовано сутнісні поняття природоохоронної діяльності підприємства та її місце в управлінні підприємством. Встановлена взаємодія соціального середовища, природного середовища, економічного середовища та господарської діяльності підприємства. Визначено об'єкти природоохоронної діяльності підприємства та елементи які належать до кожного об'єкту. Визначено роль кожного елементу в основній, інвестиційній, фінансовій та іншій діяльності підприємства. Це дасть змогу чітко ідентифікувати кожен об'єкт природоохоронної діяльності підприємства та заходи, що використовує підприємство.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, природні ресурси, природно-ресурсний потенціал, навколишнє середовище.

АННОТАЦИЯ

Обоснованы существенные понятия природоохранной деятельности предприятия и его место в управлении предприятием. Установлено взаимодействие социальной среды, среды, экономической среды и хозяйственной деятельности предприятия. Определены объекты природоохранной деятельности предприятия и элементы, которые принадлежат к каждому объекту. Определена роль каждого элемента в основной, инвестиционной, финансовой и другой деятельности предприятия. Это позволит четко идентифицировать каждый объект природоохранной деятельности предприятия и меры используемых предприятием.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, природные ресурсы, природно-ресурсный потенциал, окружающая среда.

ANNOTATION

Proved essential concepts of environmental activities of the enterprise and its place in enterprise management. The interaction of social protection, environment, economic environment and business enterprises. Detected objects of the company and environmental elements belonging to each object. The role of each element in the main, investment, financial and other business enterprises. This will help clearly identify each object conservation of the enterprise, and activities using enterprise.

Keywords: environmental protection, natural resources, natural resources, environment.

Постановка проблеми. Розвиток людського суспільства пов'язаний в взаємодії з природою, географічним середовищем. Під впливом науково-технічного прогресу відбувається негативна інтенсифікація природостворюючої діяльності товариства. Технократична парадигма мислення, властива ХХІ столітті, настільки сильна, що вихід з екологічної кризи бачиться у відповідних корективах у напрямку технічного про-

гресу. Так, з цього приводу варто погодитися з Д.О. Грицишеним та О.А. Лаговською, які зазначали, що «кінець ХХ та початок ХХІ ст. ознаменувався часом глобальних змін у суспільстві, які набули світового масштабу та поставили під загрозу економічну безпеку як окремих країн, так і світової економіки. Погіршення ситуації на Землі, а саме – деградація та виснаження природних ресурсів, світова економічна криза, світова продовольча криза поставили людство в скрутне становище» [2]. Лише в останні роки стало зрозумілим те, що екологічна криза – це криза всього світу. Основним суб'єктом суспільних відносин у напрямі подолання екологічної кризи має стати підприємство, адже є основним забруднювачем. Саме підприємницька діяльність пов'язана з розвитком різного роду виробництв, які впливають на стан екосистеми.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність природоохоронної діяльності була доведена дослідженнями таких видатних вчених, як: В.І. Вернадський, Платон, Ж.-Ж. Руссо, Г. Скворода, В. Сухомлинський, К. Ушинський Е. Леруа, І.Р. Пригожин, Н.Ф. Реймерс, С.Г. Струмилін, П.Т. де Шарден, які у свою чергу стверджували, що існує нерозривний зв'язок між людиною, людської діяльності та навколишнім середовищем. Дослідженню різних аспектів мінімізації шкідливого впливу підприємств на навколишнє середовище та проблем природоохоронної діяльності підприємств присвячено праці вітчизняних вчених, таких як: О.Ф. Балацький, В.А. Барановський, Б.В. Буркинський, О.О. Веклич, І.М. Грабинський, Б.М. Данилишин, М.І. Долішний, С.І. Дорогунцов, О.Л. Кашенко, В.С. Міщенко, В.Г. Сахаєв, Ю.Ю. Туниця, М.А. Хвесик, В.Я. Шевчук та низка інших вітчизняних авторів.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування сутності поняття природоохоронної діяльності та її місце в управлінні підприємством.

Виклад основного матеріалу. Поточні витрати підприємств, організацій, установ на охорону та раціональне використання природних ре-

сурсів у 2013 році склали 13924654,30 тис. грн, із них: 343178,80 тис. грн було виділено з державного бюджету, 7473,70 тис. грн – з державного фонду охорони навколишнього природного середовища, 116126,90 тис. грн було виділено місцевими бюджетами. Підприємствами, організаціями, установами на охорону та раціональне використання природних ресурсів було виділено 6589336,50 тис. грн.

В умовах сформульованої міжнародним співтовариством концепції сталого розвитку найважливішого значення набуває прогнозування змін екологічної ситуації в майбутньому і на цій основі розробка на найближчі роки і на віддалену перспективу заходів, спрямованих на поліпшення середовища проживання людини, на запобігання небажаних змін біосфери. Нині в теорії та практиці управління економіко-екологічними системами склалася думка, що на даному етапі екологічні проблеми можуть бути вирішені тільки при широкому впровадженні інновацій: адаптивного управління технологічними процесами, зміни поколінь техніки і технології у напрямі виключення попадання в навколишнє середовище шкідливих для неї і людини речовин і впливів, створення умов для самовідновлення природи.

В епоху розвитку суспільства, цивілізації, технологій та прагнення людства до постійного розвитку постає проблема протиріччя між соціальним, природним, економічним середовищем (рис. 1).

Зважаючи на те, що господарська діяльність підприємства знаходиться у безпосередньому та постійному зв'язку з перерахованими середовищами, дані протиріччя сформулювали багаточисленні проблеми. Вирішення даних проблем передбачає гармонізацію та мінімізацію розбіжностей у існуванні та діяльності всіх серед-

Рис 1. Взаємодія соціального середовища, природного середовища, економічного середовища та господарської діяльності підприємства

овищ. У свою чергу діяльність підприємства (господарська діяльність) спрямована на поліпшення, збереження та відновлення природного середовища утворює природоохоронну діяльність підприємства, підходи до сутності якої наведено у таблиці 1.

За даними таблиці 1 можна зробити висновок, що під визначенням «природоохоронна діяльність» мається на увазі діяльність підприємства спрямована на раціональне використання природних ресурсів, відтворення природно-ресурсного потенціалу, попередження і ліквідація негативних наслідків господарської діяльності та заходи, спрямовані на збереження навколишнього середовища в цілому.

Однією із складових природоохоронної діяльності є ефективне використання природних ресурсів, виділяють раціональне та нераціональне використання природних ресурсів. Раціональне використання природних ресурсів передбачає, що суспільству притаманна оптимізація діяльності, тому природокористування є раціональним за визначенням, тобто людина прагне до оптимального, з її погляду, їх використання. Раціональне природокористування – це система, за якої достатньо повно використовуються

Таблиця 1

Визначення сутності понять «природоохоронна діяльність» у навчальній та довідковій літературі

Джерело	Зміст поняття
В.С. Джигирей [3]	Природоохоронною є будь-яка діяльність, спрямована на збереження якості навколишнього середовища на рівні, що забезпечує стійкість біосфери.
М.Г. Назаров [5]	Природоохоронна діяльність – процес збереження, відновлення та відтворення природно-ресурсного потенціалу, який має бути найважливішим компонентом господарської діяльності в цілому.
Словник бізнес термінів [7]	Природоохоронна діяльність – діяльність державних органів влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, спрямована на забезпечення гармонійної взаємодії суспільства і природи, збереження та раціональне використання природних ресурсів, попередження і ліквідацію шкідливих наслідків господарської та іншої діяльності і збереження сприятливого навколишнього природного середовища
Гірнична енциклопедія [1]	Природоохоронна діяльність – комплекс заходів щодо оптимізації або збереженню навколишнього природного середовища.
Словник надзвичайних ситуацій [6]	1) Природоохоронна діяльність – запобігання, обмеження та зменшення негативного впливу наслідків стихійних і екологічних лих, аварій, катастроф, господарської та виробничої діяльності на людину і навколишнього середовища шляхом проведення комплексу правових, природоохоронних, екологічних, соціальних, організаційних та інженерно-технічних заходів; 2) Природоохоронна діяльність – система принципів і норм, що регулюють діяльність його суб'єктів, екологічно обґрунтованого використання природних ресурсів та збереженням сприятливих умов життя на Землі в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь

природні ресурси, забезпечується їх відновлення, повне та багаторазове застосування відходів виробництва, мінімально можливе забруднення довкілля [4].

Нераціональність природокористування є втілення закону єдності та боротьби протилежностей, тобто існування нераціонального ста-

новлення до природокористування – це логічний та природний процес, який є основою для існування раціонального природокористування. Нераціональне природокористування – це система, за якою у великих кількостях та неповно використовуються легкодоступні природні ресурси, утворюється значна кількість невикорис-

Таблиця 2

Об'єктна характеристика природоохоронної діяльності

Об'єкт управління природоохоронною діяльністю промислового підприємства	Вид діяльності				Процеси			Об'єкти	
	Операційна	Фінансова	Інвестиційна	Інша	Придбання	Виробництво	Реалізація	Утворюють діяльність	Забезпечують діяльність
Раціональне використання природних ресурсів									
• земельні ресурси	+	-	+	+	+	+	+	-	+
• водні ресурси	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• мінеральні ресурси	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• атмосферні ресурси	+	-	+	+	+	+	+	-	+
• альтернативні джерела енергії	+	-	+	+		+	+	-	+
• фауна і флора	+	-	+	-	+	+	+	-	+
Відтворення природно-ресурсного потенціалу									
• відновлення природних ресурсів	+	-	+	-	-	-	-	-	+
• використання вторинних ресурсів	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• впровадження ресурсозберігаючих технологій	+	-	+	-	+	+	+	+	-
• оптимізація виробництва з метою раціонального використання природних ресурсів	+	-	+	-	+	+	+	+	-
• розробка продукції, яка потребує зниження рівня використання природних ресурсів	+	-	+	-	+	+	+	+	-
Попередження і ліквідація негативних наслідків господарської діяльності									
• очищення викидів від пилу та аерозолів шкідливих речовин	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• поводження з відходами виробництва (переробка відходів, утилізація відходів: побудова маловідходного та безвідходного виробництва), боротьба з шумом і вібрацією	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• очищення викидів від газоподібних шкідливих речовин	+	-	+	-	+	+	-	-	+
• зниження забруднення атмосфери вихлопними газами від двигунів внутрішнього згоряння транспортних засобів та стаціонарних установок	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• зниження забруднення атмосфери при транспортуванні, навантаженні і вивантаженні сипких вантажів	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• побудова очисних споруд	+	-	+	-	+	+	+	+	-
• раціональне використання квот на викиди парникових газів відповідно до Кіотського протоколу	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• діяльність з ліквідації антропогенних катастроф, пов'язаних з господарською діяльністю	+	-	+	-	-	+	+	+	-
Збереження навколишнього середовища									
• підвищення екологічності продукції	+	-	+	-	+	+	+	-	+
• зменшення забруднення природних комплексів викидами, стоками, відходами, фізичними випромінюванням	+	-	+	-	+	+		-	+
• розробка і впровадження систем моніторингу за станом природних сфер в Україні	+	-	+	-	+	+	+	-	+

таних відходів, характерне значне забруднення довкілля [8, с. 245-247].

Природоохоронна діяльність підприємства включає наступні складові:

- раціональне використання природних ресурсів;
- відтворення природно-ресурсного потенціалу;
- попередження і ліквідація негативних наслідків господарської діяльності;
- збереження навколишнього середовища.

Складові природоохоронної діяльності утворюють модель природоохоронної діяльності підприємства.

Представлена модель природоохоронної діяльності є основою розробки механізму управління нею на промислових підприємствах. Так, обґрунтовані її складові (раціональне використання природних ресурсів, відтворення природно-ресурсного потенціалу, попередження і ліквідація негативних наслідків господарської діяльності, збереження навколишнього середовища), які визначають результативність природоохоронної діяльності на промисловому підприємстві. Відповідно до кожної складової визначено об'єкти управління, які підлягають економічному аналізу, а отже є складовою його організаційно-методичних положень.

Для визначення механізму управління природоохоронною діяльністю необхідним є обґрунтування всіх зазначених об'єктів як основи розробки організаційно-методичних положень економічного аналізу. Проте перші ніж перейти до їх характеристики визначимося зі складовими природоохоронної діяльності. А саме необхідно визначити критерії природоохоронної діяльності в розрізі зазначених складових. Це є необхідною умовою управління нею, адже природоохоронна діяльність є складовою господарської діяльності промислового підприємства, а тому виникає питання, чи вся господарська діяльність є природоохоронною та чи є природоохоронна діяльність окремою складовою господарської діяльності промислового підприємства.

Таким чином, нами обґрунтовано місце природоохоронної діяльності в системі управління господарською діяльністю підприємства. Наступним кроком є обґрунтування її об'єктів у розрізі окремих складових та їх місця в структурі об'єктів економічного аналізу. Так, кожен об'єкт природоохоронної діяльності фактично є об'єктом господарської діяльності підприємства в розрізі її окремих складових, а саме: операційна, фінансова, інвестиційна та інша. Розглянемо об'єкти управління природоохоронною діяльністю промислового підприємства за такими напрямками:

- по-перше, ідентифікація об'єктів природоохоронної діяльності з окремим видом господарської діяльності;

- по-друге, ідентифікація об'єктів з окремими господарськими процесами, а саме: придбання, виробництво, реалізація;

- по-третє, ідентифікація об'єктів природоохоронної діяльності з окремими групами об'єктів бухгалтерського обліку, який є інформаційною основою економічного аналізу, а саме: об'єкти, які складають природоохоронну діяльність та об'єкти, які забезпечують природоохоронну діяльність.

Ідентифікація об'єктів природоохоронної діяльності у розрізі зазначених напрямів представлено у таблиці 2.

За вищенаведеними даними ми можемо зробити висновок, що кожен об'єкт природоохоронної діяльності включає в себе низку елементів, які забезпечують повне розуміння кожного із елементів та напрямів діяльності підприємства по кожному елементу об'єкту природоохоронної діяльності.

Ідентифікувавши об'єкти природоохоронної діяльності в розрізі зазначених напрямів, встановлено, що:

раціональне використання природних ресурсів підприємством, в більшій мірі належить до операційної та інвестиційної діяльності підприємства, тому як операційна діяльність використовує природні ресурси для забезпечення виробничого процесу, а інвестиційна діяльність спрямована на інвестування коштів у розробку та впровадження нових проектів щодо раціонального використання природних ресурсів. У свою чергу інша діяльність підприємства лише частково приймає участь у раціональному використанні ресурсів, фінансова діяльність не впливає на раціональне використання природних ресурсів підприємством. У раціональному використанні природних ресурсів задіяні усі процеси (придбання, виробництва, реалізації) на підприємстві та відіграють вагомий роль у ефективному та обґрунтованому використанні природних ресурсів підприємством. Усі елементи (земельні ресурси, водні ресурси, мінеральні ресурси, атмосферні ресурси, альтернативні джерела енергії, флора та фауна) раціонального використання природних ресурсів підприємством забезпечують господарську діяльність підприємства;

- у відтворенні природно-ресурсного потенціалу підприємством найбільшу роль відіграє операційна та інвестиційна діяльність. У свою чергу підприємство в операційній діяльності може використовувати вторинні ресурси, впроваджувати ресурсозберігаючі технології, проводити оптимізацію виробництва з метою раціонального використання природних ресурсів, проводить розробку продукції, яка потребує зниження рівня використання природних ресурсів. Інвестиційна діяльність підприємства направлена на оновлення виробничих ліній, що дасть змогу раціонально використовувати природні ресурси, побудову та розробку обладнання для маловідходного та безвідходного виробництва, інвестування коштів у розробку та впровадження ресурсозберігаючих технологій та розробку ноу-хау. Фінансова діяльність підпри-

емства не приймає участі у відтворенні природно-ресурсного потенціалу. Процес придбання, виробництва та реалізації у своєму функціонуванні сприяє відтворенню природно-ресурсного потенціалу. Процес придбання та виробництва забезпечує використання вторинних ресурсів, впровадження ресурсозберігаючих технологій, оптимізація виробництва з метою раціонального використання природних ресурсів, розробку продукції, яка потребує зниження рівня використання природних ресурсів;

– у процесі попередження і ліквідації негативних наслідків господарської діяльності найбільший вплив серед видів діяльності мають операційна та інвестиційна діяльність. Операційна діяльність підприємства передбачає переробку та утилізацію відходів, що утворилися внаслідок виробництва та основної діяльності підприємства, будівництво, виготовлення та встановлення очисних фільтрів, оптимальне використання квот на викиди парникових газів відповідно до Кіотського протоколу. Інвестиційна діяльність підприємства з попередження і ліквідації негативних наслідків господарської діяльності спрямовані на інвестування коштів на: очищення викидів від пилу та аерозолів шкідливих речовин; поводження з відходами виробництва (переробка відходів, утилізації відходів: побудова маловідходного та безвідходного виробництва), боротьбу з шумом і вібрацією; очищення викидів від газоподібних шкідливих речовин; зниження забруднення атмосфери вихлопними газами від двигунів внутрішнього згоряння транспортних засобів та стаціонарних установок; побудову очисних споруд; діяльність з ліквідації антропогенних катастроф, пов'язаних з господарською діяльністю. У попередженні та ліквідації негативних наслідків господарської діяльності задіяні усі господарські процеси: придбання, виробництво та реалізації. Елементи попередження і ліквідації негативних наслідків господарської діяльності підприємства, лише побудова очисних споруд та діяльність з ліквідації антропогенних катастроф пов'язаних з господарською діяльністю утворюють господарську діяльність підприємства. При заходах, які підприємство виконує для збереження навколишнього середовища, основна та інвестиційна діяльність приймає участь у всіх процесах, головною метою є підвищення екологічності продукції, зменшення забруднення природних комплексів викидами, стоками, відходами, фізичними випромінюванням, розробка і впровадження систем моніторингу за станом природних сфер в Україні.

Збереження навколишнього середовища підприємством передбачає використання усіх господарських процесів (придбання, виробництво та реалізація). Таким чином, дані процеси утворюють природоохоронну діяльність підприємства.

Висновок. Дослідивши питання природоохоронної діяльності підприємства, її суть та складові, встановлено, що під природоохоронною діяльністю підприємства розуміється діяльність підприємства, спрямована на раціональне використання природних ресурсів, відтворення природно-ресурсного потенціалу, попередження і ліквідація негативних наслідків господарської діяльності та заходи, спрямовані на збереження навколишнього середовища в цілому. У процесі ідентифікації було встановлено, що природоохоронна діяльність підприємства перебуває у тісному зв'язку із основною та інвестиційною діяльністю, тому відокремлення її як окремої діяльності є неможливим та недоцільним, крім того, природоохоронна діяльність підприємства пов'язана із господарськими процесами підприємства (придбання, виробництво та реалізація). Тому у деяких випадках підприємство здійснює природоохоронну діяльність навіть не замислюючись про це. Прикладом такої діяльності може бути модернізація виробничої лінії, з метою зменшення ресурсовитратної технології.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горная энциклопедия : В 5 т. / Гл. ред. Е.А. Козловский. – М. : Сов. энцикл., 1984–1991.
2. Грицишен Д.О. Глобалізаційні процеси як фактор впливу на економічну безпеку: необхідність трансформації соціально-економічних відносин / О.А. Лаговська, Д.О. Грицишен // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 1 (22) / Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 434 с., С. 95-101.
3. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища : навчальний посібник. – К. : Знання, 2006. – 319 с.
4. Жарова Л.В. Природоохоронна діяльність: питання теорії та методології впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/5898/08-Zharova.pdf?sequence=1>.
5. Назаров М.Г. и др. Курс социально-экономической статистики : учебник. 3-е изд. – М. : Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
6. Словарь чрезвычайных ситуаций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/emergency/1848/%D0%9E%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0>.
7. Словник бізнес-термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/20721>.
8. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.